

Nr 18.

Ankom till Riksdagens kansli den 30 mars 1911 kl. 3 e. m.

Konstitutionsutskottets utlåtande, i anledning af väckta motioner om sådan ändring af § 114 regeringsformen, att ridderskapets och adelns rätt till veto i privilegiefrågor upphäfves.

I en inom Första kammaren väckt, till konstitutionsutskottet hänvisad motion, nr 97, har herr *Hellberg* hemställt, att »Riksdagen måtte besluta sådan ändring af § 114 regeringsformen, att ridderskapet och adelns privilegier, förmåner, rättigheter och friheter kunna utan ridderskapet och adelns bifall ändras eller upphäfvas »

Motionären har därjämte anhållit, att konstitutionsutskottet måtte föreslå den för det angifna syftet erforderliga ändringen i paragrafens formulering.

Till stöd för sitt förslag har motionären anfört följande:

»Fyra gånger efter 1865 års representationsreform har Riksdagen enhälligt beslutat, att ridderskapets och adelns domstolsprivilegium i arfs-, testaments- och förmynderskapsmål skall upphöra. Lika många gånger har dess beslut förkastats af adelsmötet. Och i år har Riksdagen på justitieombudsmannens förslag nödgats vända sig till Kungl. Maj:t med begäran om hjälp för att få det nämnda privilegiet upphäfdt.

Det privilegium, som folkrepresentationen gjort sig så mycken möda att få afskaffadt, är, om än det viktigaste och mest uppmärksammade, dock inte det enda adelsprivilegium, som återstår.

I den »utredning rörande ridderskapet och adelns privilegier, förmåner, rättigheter och friheter, hvilka böra anses äga gällande kraft», som på uppdrag af riddarhusdirektionen har blifvit verkställd af Hans H:son Wachtmeister och 1886 utgifvits af trycket, sammanfattas dessa privilegier i tre grupper:

Bih. till Riksd. prot. 1911. 3 Saml. 1 Afd. 15 Häft. (Nr 18).

Den första består af sådana, »som innefatta verkliga företrädesrättigheter eller annan undantagslagstiftning för ridderskapet och adeln»;

den andra af sådana, »genom hvilka åt allmänt gällande lagbestämmelser förlänats natur af privilegier hvad adelns medlemmar angår»;

och den tredje af sådana rättigheter, »hvilka ursprungligen inneburit någon adeln ensam tillkommande företrädesrätt, men numera äro gemensamma för alla medborgare».

De båda senare grupperna innehålla alltså inga egentliga privilegier, utan endast några gamla, tämligen indifferent, delvis kuriösa bestämmelser: rätt för adelsman, som är laglig innehafvare af patronatsrätt, att fortfarande utöfva den, förmånsrätt för adelsman framför oprivilegierade fordringsägare till innestående ränta och husröteersättning hos sina frälsebönder, föräldrars, respektive giftomans, samtycke till omyndig adlig mös äktenskap, tillåtelse för adelsman att »sätta sitt bo under främmande herrskap som står med riket i frid och vänskap», och befrielse för hans barn från »undersåtliga förbindelser», rätt att resa utrikes och träda i främmande makts tjänst, s frihet från nesligt straff vid ringa brott mot krigslagarna, rätt att afgiftfritt idka fiske i öppna hafvet, rätt att idka handel och näringar under vissa villkor samt rätt att i sin tjänst hålla för eget behof erforderligt antal handtverkare.

Den första gruppen åter innefattar de verkliga privilegierna, hvilka äro följande:

1. Adelsman må icke af polismyndighet på blotta misstankar i häkte inmanas. Om adelman gripes å bar gärning eller flyende fot, får han häktas, om brottet är grof missgärning och lifssak, men äger rättighet att, där gärningen icke är så grof eller någon lifssak, för sig ställa personell eller reell borgen, dock icke i duellmål.

2. Mål rörande arf efter adelsmän, deras förordning vid dödstimmen om deras egendom samt förmynderskap för deras barn och arfvingar, som frälse äro, tillhöra hofrätts handläggning, ägande i följd häraf borgmästare och råd i stad icke taga befattning med bouppteckning eller arfskifte efter adelsman (forum privilegiatum).

3. För innestående ränta äger adelsman förmånsrätt hos sina frälsebönder framför oprivilegierade fordringsägare, i följd hvaraf, där räntan stått längre inne, än att den kan utgå med förmånsrätt enligt kap. 17 § 6 handelsbalken, förmånsrätt för densamma åtnjutes lägst i förmånsrättsordningen.

4. För varor, som utgöra afkastningen af adelns gods, gårdar och bruk af frälse natur, dock med undantag af järn, åtnjuter adeln frihet från våg- och mätarepenningar samt hamnafgifter, då varorna genom någon

stad omedelbarit utgå till sjöss, utan att i staden afyttras eller uppläggas och utan att stadens våg eller mått brukas.

5. Son, som icke fyllt 21 år eller står under sina föräldrars vård, må, där han är af adligt stånd, icke inlåta sig i något äktenskapsförbund utan sina föräldrars samtycke; Kungl. Maj:t förbehållet att, om föräldrarna oskäligen sätta sig emot sådant giftermål, i saken disponera som Kungl. Maj:t finner skäl därtill vara.

6. Om föräldrar eller giftoman oskäligen vägra sitt samtycke till omyndig adlig mös giftermål, är Kungl. Maj:t förbehållet att disponera i saken, som Kungl. Maj:t finner skäl därtill vara.

7. Om adlig änka eller jungfru låter lägga sig af frälse eller ofrälse man, och lägermannen icke tager henne till äkta, har hon förbrutit allt sitt fasta arf af frälse natur under närmaste arfvingar.

8. Adelsman äger rätt att vid små förbrytelser, uppstudsigheter och försummelser tillbörligen aga och näpsa sina frälsebönder och enskilda betjante.

9. Adelsman, som sätter sitt bo under något främmande herrskap, mister, jämte sina efterkommande, hvilka utrikes födas eller äro honom i deras omyndiga år härifrån följaktige, säte och stämman på riddarhuset och betalar var tionde penning af all lös egendom, som han såmedelst af riket drager, där ej annorlunda mellan bägge riken slutadt är.

10. Sadana besuttne medlemmar af ridderskapet och adeln, hvilka antingen för ålder eller sjuklighet eller ock i anseende därtill, att deras gårdar äro från kyrkorna vida aflägsna, icke kunna den allmänna gudstjänsten bevista, äga rättighet att kalla huspredikanter.

11. Adelsns fogdar och uppbördsmän, som tillgripa under händer hafvande medel, beläggas med samma straff, hvarmed enahanda förbrytelse af kronans uppbördsmän är belagd.

12. I adelsbetjantes stärbhus i Stockholm må i bouppteckningsprocent allenast tagas en tredjedels procent af redbare och visse medel.

Det är ingen anledning att här till någon kritisk granskning upptaga dessa privilegier, hvilka väl fortfarande likasom för 25 år sedan »böra anses ännu äga gällande kraft». Att de allesamman äro högeligen otidsenliga, där de inte innebära en direkt kränkning af annars allmänt gällande rätt, torde väl erkännas af alla — utom till äfventyrs af atavistiskt sinnade adelspersoner. Genom sin blotta tillvaro utgöra de ett stöd för den skadliga bördsvidskepelsen, en förnekelse af den mänskliga likställigheten och den personliga förtjänstens ensamrätt till företräde. Ensamt de i dem oupphörligt förekommande uttrycken »frälse» och ofrälse bidra

att hos obildade, tanklösa och fördomsfulla människor vidmakthålla något af den gamla kastuppfattningen och bevara tron på ett falskt socialt värde. De böra därför afskaffas, äfven om de inte, som fallet är med forum privilegiatum, direkt medföra »praktiskt» menliga verkningar. Men så snart det gäller att aflägsna dessa gamla lämningar af en förgången tids samhällsskick, ställer sig som ett hinder mot hvarje åtgärd i det syftet den i § 114 R. F. åt ridderskapet och adeln inrymda vetorätt i dess privilegiefrågor, som fyra gånger tillintetgjort Riksdagens beslut rörande domstolsprivilegiet.

Denna vetorätt, som i själfva verket utgör det förnämsta och mest stötande adelsprivilegiet, innebär ett visserligen historiskt-politiskt förklarligt, men numer oförsvarligt och orimligt undantag från vårt nuvarande statsskick. Den lagstiftningsrätt i alla rent samhälliga frågor, som själfklart bör vara förbehållen Riksdag och regering, blir därigenom på en punkt obehörigen inskränkt. Och denna inskränkning förekommer inte blott på papperet, utan äfven i verkligheten, såsom tillräckligt visas af det förutberörda förhållandet, att Riksdagen trots fyra enhälliga beslut inte lyckats genomföra en så viktig rättskipningsprincip som likheten inför lagen, därför att det behagat en handfull herrar på riddarhuset att sätta sitt veto däremot. I år har, som nämnt, Riksdagen nödgats vädja till regeringens hjälp för att kunna öfvervinna detta veto. Och det kan väl vara möjligt, att på en sådan ganska förödmjukande omväg folkrepresentationen efter så många fåfänga försök till slut lyckas genomdrifva sin vilja i det fallet. Men det är för ingen del säkert, att den, äfven om den ginge samma omväg till Kungl. Maj:t, skulle lyckas genomföra en afskrifning af de andra adelsprivilegierna eller något af dem. Det förefaller tvärtom mycket sannolikt, att riddarhusmajoriteten, om den efter 40—50 års motstånd tvungits till eftergift på en punkt, däraf skulle finna sig desto mer uppfordrad att inte ge efter på någon mer punkt under den närmaste tiden, utan sätta sitt veto mot hvarje fordran därpå.

För att komma ur ett dylikt förnedrande beroende af en liten grupp medborgare, som, stödda på bördens antikverade princip, bilda en stat i staten, synes folkrepresentationen endast äga ett enda fullt verksamt medel, nämligen att ur grundlagen aflägsna den rest af ständsrepresentationen, som möjliggör ett så förväntat sakernas tillstånd.»

I en inom Andra kammaren väckt, till konstitutionsutskottet hänvisad motion, nr 327, har herr *Eriksson* i Grängesberg, under hänvisning till

den motivering, herr Hellberg förebragt i sin förutnämnda motion, framställt samma yrkande som denne.

De privilegier, som under äldre tider medgifvits de särskilda stånden för att skydda eller främja samhällsnyttig verksamhet eller belöna ett för staten betydelsefullt arbete, äro ursprungligen tillkomna genom lagstiftningsåtgärder af konungen. Privilegielagstiftningen var sålunda ännu under 1600-talet en angelägenhet, som i regel afhandlades blott mellan konungen och vederbörande stånd. Då emellertid motsatsen mellan stånden vid midten af detta århundrade skärptes, framställdes anspråk därpå, att äfven öfriga stånd skulle vid förläanandet åt ett stånd af privilegier höras, så att privilegierna komme att öfverensstämma med rikets bästa och ej blott med det särskilda ståndets fördelar. Denna grundsats lagfästes i fråga om utfärdande af *nya* privilegier genom stadgandet i § 49 i 1720 års regeringsform: »Kongl. Maj:t låter bibehålla samtelige rikens ständer vid deras välfångna gamla privilegier, förmåner, rätt- och friheter; skolandes inga nya privilegier ett helt stånd angående utan samtelige ständernes vetenskap, gjorde påminnelser och samtycke utgifvas och meddelas». En likartad lydelse hade motsvarande stadgande i § 52 af 1772 års regeringsform. I fråga om redan *gällande* privilegier gjordes genom Adolf Fredriks konungaförsäkran af år 1751 och Gustaf den III:s af den 4 mars 1772 samma grundsats gällande som i fråga om utfärdandet af nya privilegier (»skolandes — — — ej heller något stånd privilegier utan alla fyra rikens ständers enhällige samtycke vidröras och förändras»). Privilegielagstiftningen öfverhufvud hade därmed blifvit föremål för samtliga riksståndens och konungens gemensamma lagstiftning och öfvergått från att vara en angelägenhet, som blott angick konung och vederbörande stånd, till att blifva en fråga, som också borde ses ur synpunkten af hela rikets intressen. Härtill kom den grundsatsen, som uttalades i sjunde momentet af 1789 års förenings- och säkerhetsakt: adelns, prästerskapets och städernas välfångne privilegier och rättigheter stadfästades i allt, *som ej stred mot säkerhetsakten*.

Genom 1809 års regeringsform grundlagfästades de under 18:de seklet utbildade nya principerna för privilegielagstiftningen. I § 114 af densamma stadgades nämligen: »Konungen låte samtelige rikens ständer deras privilegier, förmåner, rättigheter och friheter åtnjuta; beroende det på samtliga riksståndens öfverenskommelse och konungens bifall att låta dem undergå de förändringar och jämkningar, som rikets behof kunna fordra. Inga nya privilegier, ett riksstånd rörande, kunna utan konungens och alla riksståndens vetskap och samtycke utgifvas och meddelas».

Utskottets
yttrande.

Regeringsformen erkände och fastslog salunda först och främst de rättsförhållanden, som uppkommit genom privilegielagstiftningen, men upptog i fråga om nya privilegier och förändring i redan bestående stadgandena i regeringsformerna och konungaförsäkringarna från 1700-talet. Visserligen hade därmed stadgats, att för all lagstiftning i fråga om privilegier fordrades representationens samtycke, men genom stadgandet om *samtliga* riksståndens samtycke hade det stånd, som privilegierna anginge, rätt till veto, hvilken särskildt i fråga om upphäfvande af förut bestående privilegier egde betydelse.

Då i samband med det nya representationsskicket genomförande § 114 regeringsformen förändrades, bibehölls i fråga om ridderskapet och adeln samt prästerskapet den för privilegielagstiftningen karaktäristiska fordran att äfven vederbörande ståndens samtycke erfordrades för ändring i eller upphäfvande af privilegier. I sin nuvarande affattning har paragrafen följande lydelse: »De forna riksståndens privilegier, förmåner, rättigheter och friheter skola, där de ej ägt oskiljaktigt sammanhang med den stånden förut tillkommande representationsrätt, och således med denna upphört, fortfarande gälla. Ej må ändring eller upphäfvande däraf ske utan genom Konungens och Riksdagens sammanstående beslut och med bifall, om frågan rör ridderskapet och adelns eller prästerskapets privilegier, förmåner, friheter och rättigheter, i förra fallet af ridderskapet och adeln samt i det senare af allmänt kyrkomöte». Det kunde nu synas som om den princip, som dittills legat till grund för all privilegielagstiftning, genom detta stadgande gjordes gällande blott i fråga om ridderskapet och adelns samt prästerskapets privilegier, men ej i fråga om de privilegier, som borgare- och bondestånden innehade. Att emellertid lagstiftarens mening ej varit att sönderbryta denna princip, framgår af det yttrande till statsrådsprotokollet den 5 januari 1863, hvarmed justitiestatsministern friherre De Geer motiverade representationsreformen. Efter att hafva redogjort för denna, anförde han bland annat i fråga om § 114:

»De Riks-Ståndens privilegier, som ej äga sammanhang med deras Representationsrätt, blifva icke upphäfdas genom denna sistnämndas upphörande. Då emellertid ingen del af samhällsförfattningen kan tänkas för alltid stillastående, måste stadgas en form, enligt hvilken förändringar i dessa privilegier kunna i framtiden tillvägbringas. Med afseende härå och som dessa privilegier, i öfverensstämmelse med själva naturen af ett privilegium, hittills icke kunnat ändras utan bifall af det Stånd, åt hvilket de blifvit gifna, samt ej mindre Adeln för sina öfriga gemensamma angelägenheter fortfarande har behof af en särskild repre-

sentation, än ock en sådan är åt kyrkan afsedd uti Kyrkomötet, har i 114 § Regeringsformen stadgats, att för ändring af de forna Riks-Ståndens privilegier fordras Konungens och Riksdagens beslut, samt dessutom bifall, i fråga om de adliga privilegierna, af Ridderskapet och Adeln och, i fråga om Prästerskapets, af Kyrkomöte. För ändring af de öfriga Ståndens privilegier, i den mån sådana kunna anses ännu äga bestånd, har däremot Konungens och Riksdagens beslut desto heldre ansetts tillräckligt, som någon lämplig form för erhållande af dessa Stånds bifall svårigen kan utfinnas.»

Af friherre De Geers yttrande framgår, att konungens och riksdagens beslut ansågs vara tillräckligt för att verkställa förändringar i de privilegier, som tillkommo borgare- och bondestånden. Äfven om såsom skäl härför uttryckligen anfördes, att någon lämplig form för erhållande af dessa stånds bifall svårigen kunde utfinnas, torde utan tvifvel ett medverkande skäl för obehöfligheten af särskilda bestämmelser i fråga om förändring i dessa stånds privilegier vara att söka däri, att man antog, att, då den föreslagna Andra kammaren skulle utgöras af särskilda representanter från landet och från städerna, borgare- och bondestånden med den sammansättning, de vid slutet af ståndstiden ägde, i denna kammare skulle få en ersättning för sin upphörda representationsrätt. Genom riksdagens förändrade sammansättning skulle de två lägre stånden faktiskt erhålla en garanti för sina privilegier i viss mån motsvarande den, som de två högre stånden tillerkändes genom de särskilda bestämmelserna i § 114 regeringsformen.

Förslag att upphäfva den ridderskapet och adeln genom § 114 regeringsformen tillerkända rätt till veto mot konungs och riksdags beslut i fråga om privilegier har sedan representationsreformens genomförande vid två tillfällen varit föremål för Riksdagens pröfning.

Vid 1881 års riksdag väckte herr A. P. Lind i Andra kammaren — i samband med ett af lagutskottet behandlat förslag om upphäfvande af förordningen angående allmänt kyrkomöte — motion, att § 114 i regeringsformen måtte därur utgå. Konstitutionsutskottet afstyrkte motionen och Riksdagens båda kamrar afslogo densamma.

Vid 1904 års riksdag framställde herr D. Holmgren förslag, att Riksdagen måtte uppdraga åt regeringen att träffa lämpliga mått och steg, som kunde leda till en sådan ändring af §§ 37 och 114 regeringsformen, att alla på börd beroende adliga privilegier fullständigt afskaffades. I häröfver afgifvet utlåtande hemställde konstitutionsutskottet om afslag

på detta förslag, under anförande af att utskottet icke fann, hvad herr Holmgren föreslagit i fråga om de på börd beroende adliga privilegiernas upphäfvande vara af beskaffenhet att böra af riksdagen bifallas. Utskottets afstyrkande hemställan blef af bägge kamrarna godkänd.

Till stöd för det nu framställda förslaget att upphäfva den ridderskapet och adeln tillerkända rätt till veto mot af konung och riksdag fattade beslut i privilegiefrågor hafva motionärerna anført, att det genom detta veto föreligger ett undantag från den lagstiftningsrätt, som är konung och riksdag tillerkänd i alla rent samhällliga frågor. Detta undantag synes emellertid utskottet vara betingadt både med hänsyn till den uråldriga princip, som, efter hvad utskottet ofvan visat, gjort sig gällande i fråga om privilegielagstiftning i allmänhet, som af de omständigheter, hvarunder representationsreformens genomförande skedde vid 1865—1866 årens riksdag. Då ridderskapet och adeln afstod från sin representationsrätt och därmed också från möjligheten att såsom stånd bevaka sina intressen inom representationen, erhöll detta stånd ett visst vederlag i den rätt, som § 114 regeringsformen fastslog. Denna det forna riksståndet sålunda medgifna garanti till skydd mot kränkning af dess privilegier, synes utskottet icke utan tvingande skäl och i annat fall än att uppenbara missbruk af vetorätten skulle föreligga, böra af Riksdagen genom grundlagsändring upphävas.

Motionärerna hafva visserligen sökt ådagalägga, att ridderskapet och adeln genom det sätt, på hvilket det begagnat sin vetorätt, förhindrat önskvärda reformers genomförande. Härvid må dock anmärkas, att då adelsmötet funnit sig uppfordradt att i vissa fall icke lämna sitt bifall till lagstiftningsåtgärder, som riksdagen för sin del beslutat, detta icke utan vidare får anses innebära missbruk af den ridderskapet och adeln tillerkända maktbefogenhet. Om ridderskapets och adelns rätt till veto öfverhufvud skall hafva någon betydelse, bör det också vara medgifvet att utöfva densamma, och hvad motionärerna i förevarande afseende anført, är icke ägnadt att öfverbevisa utskottet därom, att utöfningen af denna vetorätt varit förbunden med sådant missbruk, att lagstiftningsarbetet däri genom menligt påverkats.

På grund af hvad sålunda anförts, får utskottet hemställa

att herr Hellbergs ifrågavarande motion nr 97 i Första kammaren och herr Erikssons i Grängesberg ifrågavarande motion nr 327 i Andra kammaren icke måtte till någon Riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 28 mars 1911.

På utskottets vägnar:

ERNST TRYGGER.

Reservation:

af herr af *Callerholm*, friherre *Bonde*, herrar *Nilsson* från Malmö, *Ericsson* i Vallsta, *Magnusson* i Tumhult, *Berg* från Göteborg, *von Schéele* och *Edén*, som, i anslutning till motionärernas yrkande, ansett att konstitutionsutskottet bort hemställa

att Riksdagen måtte antaga att hvila till vidare grundlagsenlig behandling följande

Förslag till ändrad lydelse af § 114 regeringsformen:

Nuvarande lydelse:

§ 114.

De forna riksståndens privilegier, förmåner, rättigheter och friheter skola, där de ej ägt oskiljaktigt sammanhang med den stånden förut tillkommande representationsrätt, och således med denna upphört, fortfarande gälla. Ej må ändring eller upphäfvande däraf ske, utan genom Konungens och Riksdagens sammanstämmande beslut och med bifall, om frågan rörer *ridderkapet och adelns*

Bihang till Riksd. prot. 1911. 3 Saml. 1 Afd. 15 Häft.

Föreslagen lydelse:

§ 114.

De forna riksståndens privilegier, förmåner, rättigheter och friheter skola, där de ej ägt oskiljaktigt sammanhang med den stånden förut tillkommande representationsrätt, och således med denna upphört, fortfarande gälla. Ej må ändring eller upphäfvande däraf ske, utan genom Konungens och Riksdagens sammanstämmande beslut och med bifall, om frågan rörer prästerskapets privilegier,

2

eller prästerskapets privilegier, för- förmaner, rättigheter och friheter, af
månar, rättigheter och friheter, i allmänt kyrkomöte.
förra fallet af ridderskapet och adeln
samt i det senare af allmänt kyrko-
möte.

Det skulle här antecknas, att herrar *Fahlbeck*, *Sjöholm* och *Almqvist* icke deltagit i detta ärendes handläggning inom utskottet.
